

Diximus quoad bonitatem vel malitiam in ordine naturali; nam quoad meritum vel demeritum in ordine ad vitam æternam, utique dantur actus indifferentes in individuo. Sic actus fidei et spei, quibus impii divina gratia excitati tendunt ad justitiam, nec merentur salutem æternam, quia impii gratia sanctificante sunt destituti; nec digni sunt morte, quia illi actus sunt dona Dei ac Spiritus sancti impulsus, non quidem habitantis, sed moventis¹. Hinc in Concilio generali Constantiensi damnata fuit hæc Joannis Hus contraria propositio: *Nulla sunt opera indifferentia, sed hæc est divisio immediata humanorum operum, quod sunt virtuosa vel vitiosa.*

56. Dices: *Ambulare in horto, flores colligere vel olfacere, sputa ejicere, fricare barbam vel manus ad frigus pellendum, etc., non sunt actus mali in se; attamen non referuntur ad bonum; ergo sunt indifferentes.* — R. Similes actus plerumque indeliberate et ex sola imaginatione fiunt, ideo non sunt morales. Quod si fiant deliberate, tunc vel ponuntur juxta dictamen rationis modo naturæ nostro congruenti et proprio pondere ad divinum naturæ auctorem referuntur, et boni sunt; vel ex aliquo fine inhonesto aut aliqua vitiosa circumstantia ponuntur, et tunc mali sunt. Etiam ludere ad recreandum animum et sublevandum corpus spectat ad virtutem, cum id referatur ad debitum finem a Deo intentum².

57. *Ergone (adde) erunt omnes vel minimæ actiones in Deum referendæ de necessitate, ut bonæ sint, non peccaminosæ?*

R. 1: Si agatur de relatione naturali, commune est atque tenendum omnes actus deliberatos ad Deum esse referendos; Deus enim est ultimus hominis finis, et ut talis super omnia diligendus: *Ego sum alpha et omega, principium et finis, dicit Dominus Deus*³; porro hæc intelligi nequeunt absque debita operum nostrorum in Deum relatione. *Virtualiter omnia referre in Deum cadit sub præcepto charitatis, quum hoc nihil aliud sit, quam habere Deum finem ultimum*: ita Angelicus⁴. Sed facilis est vel ipsis gentilibus hæc naturalis

¹ Ita Tridentinum, sess. vi, c. vi; et sess. xiv, c. iv. — Quamquam non nisi improprie tales actus indifferentes dicuntur; cum non tantum deliberate fiant, sed etiam ad aliquod consequendum nos moveant. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. V. *Tract. præamb.*, n. 41.

² D. Thomas, In 2, d. 40, a. 5. — ³ Apoc. i.

⁴ Q. 2, *De charit.*, a. 2, ad. 5. — Liguori, *Op. Mor.*, l. V, *Tract. præamb.*, n. 44.

relatio actionum ad Deum; etenim eo ipso quod quis a pravo fine abstinet, non obstante naturæ in malum proclivitate, actum suum ad Deum tanquam principium omnis recti ordinis implicate referre censetur: unde propter Deum agere facile possumus, quin semper de Deo cogitemus. Sic operarius nonne tota die operatur mercedis amore, licet tota die nequeat de ipsa cogitare? Sic nonne peregrinus qui iter agit patriam suam versus, semper dicitur ad patriam suam tendere, licet non semper de ea cogitet? Quare tametsi aliquis accedens ad mensam non cogitet actu de vitæ conservatione sed solum de fame sedanda, non ideo peccare dicendus est; qui enim vult famem explere, saltem virtualiter et implicate id vult propter ipsam conservationem, sicque cibum non appetit inordinate.

R. 2: Si vero agatur de relatione supernaturali, seu ex motivo christianæ fidei apprehensa, disputant: sed videtur affirmandum dari præceptum omnes humanas actiones ad Deum supernaturali relatione referendi, non quidem actualiter, quod est impossibile, nam in hac vita non est possibile, ut dicit D. Thomas, *quod de Deo semper cogitetur*¹; sed virtualiter, id est vi intentionis prius elicite; et ideo valde congruit, ut sæpius in die, saltem mane, generaliter Deo offerantur omnes actus nostri, ut ita omnis actus etiam indifferens in specie fiat bonus et virtuosus in individuo. Audiatur Gousset: « Cette question n'est point décidée. Mais l'affirmative nous paraît assez fondée, pour ce qui regarde les chrétiens. Suivant l'Apôtre, nous devons faire tout pour la gloire de Dieu: « Omnia in gloriam Dei facite². » Or, il nous semble qu'un chrétien ne peut agir pour la gloire de Dieu, à moins qu'il n'agisse au nom de Jésus-Christ, et en union avec lui, conformément à cet autre précepte, promulgué par le même apôtre: « Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini « Jesu Christi³... »

« Cette obligation n'est point trop rigoureuse pour le chrétien; il ne lui en coûte pas plus d'agir d'une manière analogue à sa fin dernière, qui est une fin surnaturelle, que de rapporter ses actions à Dieu par un motif purement naturel. « Il nous paraît même à peu près impossible qu'un chrétien fasse une bonne œuvre, sans que les motifs qui « lui sont suggérés par la foi y entrent pour quelque chose (H)⁴. »

¹ Q. unic., *De charit.*, q. 11. — V. Gury, Gonet, etc.

² I Cor. x. Patres autem in hisce Apostoli verbis agnoverunt præceptum, non consilium, prout habet S. Alphonsus noster. — V. Continuatorournely, qui fuse agit.

³ Coloss. iii.

⁴ Bergier, *Dictionnaire*, v° Actes humains.

DISPUTATIO SECUNDA

DE CONSCIENTIA

CAPUT PRIMUM

DE CONSCIENTIÆ NATURA ET OBLIGATIONE

58. Q. 1. Quid est conscientia?

R. Conscientia, si nominis ethymologia spectetur, idem sonat ac *cordis scientia*, quasi nempe sit scientia earum rerum, quæ in animo nostro sitæ sunt : ita D. Bernardus. — Vel ex S. Antonino sic dicitur a *conclusionione* et *scientia*, quasi idem sit ac *concludens scientia*. — Vel demum sic dicitur, quia importat ordinem scientiæ ad aliquid, ita ut idem sit ac *cum alio scientia*, ut juxta magis propriam significationem docet Angelicus, qui proinde conscientiam definit *applicationem scientiæ ad opus aliquod particulare*¹.

Sed moraliter spectata conscientia communiter definitur : *Judicium rationis practicum, dictans ex principiis morum generalibus, quid in particulari hic et nunc agendum ut honestum et bonum; quid vero fugiendum ut inhonestum et malum.* — Brevius autem sic definiri potest conscientia : *Actus intellectus, dictans quid hic et nunc amplectendum sit, aut fugiendum.* Dicitur *actus*, non potentia vel habitus; cum conscientia sit applicatio scientiæ ad ea quæ agimus. Dicitur *actus intellectus*; nam conscientia est judicium de agendis : quod pertinet ad intellectum. Dicitur *dictans quid*, etc. : unde patet conscientiam, ut est regula actuum humanorum, versari præcipue circa actus futuros, licet aliquando versetur etiam circa præteritos, judicando utrum illi ponendi essent uti boni et honesti, an fugiendi ut

¹ 1, p. q. 79, a. 15; et q. 17, *De Verit.*, a. 2.

inhonesti et mali. In primo casu illos approbat et laude coronat, uti contingit in justis et beatis, qui cum Apostolo jure merito dicere possunt : *Gloria nostra hæc est testimonium conscientiæ nostræ*¹. In secundo vero casu eos redarguit atque vituperat, uti contingit in peccatoribus et in damnatis in inferno, ubi *vermis eorum* (dicente sancta Scriptura) *non moritur*².

59. Ex hac conscientiæ definitione patet etiam discrimen inter *conscientiam* atque *synderesim*. Synderesis (sic dicta a verbo græco Συνηρησις, quod idem sonat ac *conservare*) est *judicium habituale speculativum* principiorum generalium, v. g. *peccatum esse vitandum, virtutem esse diligendam*, etc. Conscientia vero est *judicium actuale practicum*, quo principium generale applicatur actioni peculiari, v. g. *non debeo condiscipulum meum hac injuria lacessere : debeo hac in re superioribus meis tamquam Deo ipsi obtemperare*.(I)³, e tc.

60. Q. 2. An conscientia habeat vim obligandi, et undenam?

R. ad 1 : Certum est conscientiam habere vim obligandi quam maximam : ratio est quia agere contra conscientiam præcipientem aliquid faciendum vel omittendum, semper includit voluntatem peccandi; cum hoc nihil sit aliud, quam facere id quod prohibitum judicamus. Hinc Angelicus : *Secundum hoc enim ligare conscientia dicitur, quod aliquis, nisi conscientiam impleat, peccatum incurrit*⁴. Sane si res ita non esset, ecurrerit Deus quemlibet hominum conscientia esse præditum? ecurrerit jussisset mortales singulos veracem, incorruptum et inexorabilem hunc nocte dieque

¹ II Cor. 1.

² Marc. ix. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 2. Remorsus conscientiæ inter præcipua Dei beneficia numerari debent; etenim pœnam atque vindictam præseferunt, ast vere paternam, et qua nulla datur salubrior; ostendunt nimirum hominem quidem a Deo, sed Deum nondum discessisse ab homine.

³ « Qui tum rationem practicam, tum moralem sensum sedulo excolit, ac ejusdem dictamen prompto animo exequi consuevit, illum sibi habitum comparat, quem *conscientiositatem* dicimus. » Stapf, *Theol.*, § 77. — V. Ferraris, *Bibliotheca*, etc., vº Conscientia, ubi probamus quæ scripsit doctus auctor, non quæ aliena manus posuit.

⁴ Q. 17, *De Verit.*, a. 4.

suum gestare in pectore testem? Conscientiæ vim sentiebant et aperte fatebantur ipsi gentiles: *Magna vis est conscientiæ, Iudices* (inquietabat Tullius pro Milone in Senatu), *et magna in utramque partem, ut neque timeant qui nihil commiserunt, et penam semper ante oculos versari putent qui peccarint.*

R. ad 2: Hujus obligationis radicem sic explanat D. Bonaventura: *Conscientia est sicut præco Dei et nuntius; et quod dicit, non mandat ex se, sed mandat quasi ex Deo; sicut præco cum divulgat edictum regis: ut hinc est, quod conscientia habet virtutem ligandi*¹. Et Chrysostomus²: *Hoc tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit, eo quod divinum est, et a Deo cervicibus nostris impositum.* Imo nullus est actus moralis sine conscientia; nam repugnat, ut actio alicui ad bonum vel ad malum imputetur, si de ea sibi ipse non sit conscius: at *conscire sibi conscientia est* (J).

61. Plus autem obligat conscientia, quam superioris præceptum. *Conscientia, ait Angelicus, non ligat, nisi vi præcepti divini...; comparare igitur ligamen conscientiæ ad ligamen, quod est ex præcepto prælati, non est aliud quam comparare ligamen præcepti divini ad ligamen præcepti prælati. Unde cum præceptum divinum obliget contra præceptum prælati, et magis obliget quam præceptum prælati, conscientiæ ligamen erit majus, quam ligamen præcepti prælati*³. Hinc in Scriptura dicitur: *Obedire oportet Deo, magis quam hominibus*⁴. Et D. Petrus ad Judæorum principes iniqua eidem præcipientes aiebat: *Si justum est in conspectu Dei vos potius audire, quam Deum, iudicate*⁵ (K).

CAPUT SECUNDUM

DE CONSCIENTIÆ DIVISIONE

62. Conscientia potest considerari: 1. ratione temporis, quo iudicium illud practicum exercetur; 2. ratione objecti, circa quod idem

¹ In 2, d. 39, a. 1, q. 5. — ² Hom. ad pop. Ant.

³ Q. 17, *De Verit.*, a. 5. — ⁴ Act. v. — ⁵ Act. iv.

versatur; 3. ratione obligationis legis, quam respicit; 4. ratione assensus in ipso agente. — Ratione temporis, vel istud actionem præcedit vel eam subsequitur: si 1, dicitur *conscientiæ antecedens*, et refertur ad actus futuros; si 2, dicitur *conscientiæ consequens*, et refertur ad actus præteritos. Ipsa conscientia consequens vel accusans est et remordens, vel excusans est et tranquilla: illa *remorsus*, ista *testimonium bonæ conscientiæ* nuncupantur¹. — Ratione vero obligationis, conscientia est *præcipientis, prohibens, consulens, permittens*.

Cum iste duplex respectus nullam gravem exhibeat controversiam, agemus tantum de conscientia ratione objecti et assensus. Porro ratione objecti conscientia alia est *vera*; alia *erronea* (seu *falsa*); alia *perplexa*. Ratione assensus alia est *scrupulosa et laxa*; alia *certa et dubia*; alia *probabilis et improbabilis*.

Art. I. — De conscientia vera, falsa atque perplexa.

63. Q. 1. Quid est conscientia vera?

R. Conscientia vera ea est, *quæ ex veris principiis recte concludit aliquid esse licitum vel illicitum, quod revera tale sit.* Hanc sequi tenemur; nam ipsa Deum nobis repræsentat vere præcipientem vel vetantem aliquid; ergo qui conscientiæ veræ obedire recusat, recusat obedire ipsimet Deo. Hinc Innocentius III habet: *Quidquid fit contra conscientiam, ædificat ad gehennam*².

Conscientia autem vera, stricte loquendo, non eadem est ac conscientia recta, quamvis nonnunquam promiscue usurpentur; nam *verum* dicitur juxta quod est, *rectum* autem juxta quod apprehenditur. Nempe *verum* est illud, quod revera in se tale est; *rectum* vero est illud, quod fit juxta prudentiæ regulas. Unde conscientia recta prædicari potest

¹ Nos rejicimus tamquam aperte falsam eorum sententiam, qui conscientiam antecedentem non admittunt, quasi nequeat hominis conscientia iudicare actionem antequam posita sit: nempe si *conscientiæ moralis* nomine intelligimus, prout hactenus intellexerunt omnes Philosophi atque Theologi, *judicium, seu dictamen practicum*, quid, quæso, impediatur quominus ipsum possit exerceri etiam super actionem nondum positam, id est an bona et licite ponenda, an vero mala et omittenda? Nos enim loquimur de conscientia morali, non de conscientia psychologica, videlicet de sensu intimo.

² C. *Litteras* de restit. spol.

etiam de eo, qui laborat conscientia falsa invincibiliter; nam iste prudenter operatur, cum operetur ex intima persuasione insuperabili. Et ideo ejus conscientia est recta: « ut liquet, inquit Salmanticenses, exemplo Jacob accedentis ad Liam, qui tunc sibi hunc discursum vel formaliter vel virtualiter efformavit: *Licetum est accedere ad propriam uxorem; sed hæc est mea uxor, ut prudenter judicare debeo; ergo mihi licetum est nunc ad eam accedere*¹. »

64. Q. 2. *Quid et quotuplex est conscientia erronea?*

R. Conscientia erronea (seu falsa) ea est, quæ dicitur tamquam verum et licetum, quod tamen in se falsum est et illicitum. — Duplex autem distinguitur: *invincibilis* et *vincibilis*. Invincibilis ea est, quæ moraliter vinci non potest; cum nulla cogitatio neque dubium erroris ne in confuso quidem veniat in mentem operantis, dum ponit actionem vel ejus causam. Vincibilis vero ea est, quam operans potest quidem et debet vincere, quia errorem jam advertit, vel saltem de eo dubitat, atque simul advertit ad obligationem illam vincendi; attamen vincere negligit. Hæc autem subdividitur pro ratione ignorantiae, a qua oritur, in *affectatam*, in *crassam* sive *supinam*, et in *pure vincibilem*.

65. Q. 5. *An peccet qui sequitur conscientiam erroneam?*

R. Vel conscientia est erronea vincibiliter, vel invincibiliter:

Si est erronea vincibiliter, qui agit semper peccat, sive juxta sive contra conscientiam operetur; nam si agit *juxta*, cum eam deponere possit et debeat, temere operatur eam non deponendo; si vero agit *contra*, eligit quod judicat esse malum, et hoc profecto peccatum est. Verum gravius ordinarie peccat qui agit *contra*, quia magis explicitum demonstrat affectum suum ad peccatum; quam ille qui *secundum* illam operatur: cum iste agat ex ignorantia quæ minuit peccatum. Exemplum esset, aiunt Salmanticenses, in illo qui vincibiliter credit sibi mentiendum esse ad tuendam

¹ Tract. xx, de Princip. Moral., c. iii, punct. 2.

vitam proximi. — Aliquando tamen gravius peccat qui *secundum* illam operatur, ut si conscientia vincibilis ei dictet, quod debeat furari ad elargiendam eleemosynam. — Aliquando vero æqualiter peccat sive agat *juxta* sive *contra*, uti esset si quis erronee judicaret, sibi dari præceptum obligans ex justitia ad furandum, ut creditori faciat satis. Ratio istorum est, quod gravitas violationis sumitur ex gravitate præcepti quod violari creditur.

Si est erronea invincibiliter, conscientia sic errans sequenda est; nam licet illa actio, quam dicitur conscientia, recta non sit in se est tamen recta juxta conscientiam agentis: ita ut quotiescunque conscientia ei suggerit sic agendum, teneatur juxta illam operari, et peccat contra agendo; nam *quod non est ex fide, peccatum est*¹: nempe quod non est ex intima persuasione quod sit licetum, peccatum est, ut interpretantur communiter Patres apud Estium², et patet ex contextu (L).

66. *Quodnam (quæres) peccatum est agere contra conscientiam vincibiliter errantem?* — R. Peccatum illius, qui contra conscientiam vincibiliter errantem operatur, habet eandem speciem et gravitatem, quam quis putat suæ actioni vel omissioni inhærere; quia iste vult interpretative talem malitiam ac gravitatem, qualem in objecto apprehendit. *Actus*, inquit Angelicus, *judicantur secundum voluntatem agentium*³; et D. Bernardus: *Tantum malum quantum crediderit*. Sic qui falso existimat tali die esse obligationem jejunii, et non jejunat, peccat mortaliter contra legem jejunii. Unde patet in praxi teneri pœnitentem in confessione aperire, si egerit contra conscientiam peccaminose errantem.

67. Agens tamen contra conscientiam vincibiliter erroneam non incurrit pœnas latas contra transgressores illius legis, contra quam ex errore putat se agere; quia pœnæ infliguntur transgressoribus legis veræ, non putativæ: sic

¹ Rom. xiv. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 5.

² Chrysostomus, Theophilactus, Patres Concilii Lateranensis IV, c. xli. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 6.

³ Lectio 2 in c. xiv Epist. ad Rom.

v. g. qui percutit laicum putans illum esse clericum, non incurrit excommunicationem. Aliunde pœnæ respiciunt actum formalem externum, et strictè accipiendæ sunt.

68. Q. 4. *Quid agere debet laborans conscientia vincibiliter errante?*

R. 1. Qui laborat conscientia vincibiliter errante, debet eam deponere non temere, sed prudenter. *Temere* eam deponunt qui nullo præmisso examine eam illico contemnunt, ut liberius peccent; vel Doctores quærunt loquentes *sibi placentia*¹; vel ratiunculis quibuscumque, modo libertati faveant, cito acquiescunt. — *Prudenter* autem eam deponunt qui Deum orant, ut det illis *intellectum ad scrutandam legem suam*²; qui sincero veritatis detegendæ studio consilium petunt a prudentibus et piis. Non tamen necesse est, ut multi consulantur Doctores, sed sufficit ut unus vel alter interrogetur, ratione materiæ gravitatis. Imo regulariter sufficit pro illiteratis et maxime pro scrupulosis iudicium sui confessarii, vel alterius superioris.

R. 2. Si conscientia vincibiliter erronea hic et nunc deponi non possit, et adsit agendi necessitas, tunc habita intentione sese instruendi suo tempore, erit illa pars seligenda, *in qua minus mali appareat*. Sic ulteriori culpæ non imputabitur, sed error ex vincibili fiet invincibilis; cum actu deponi nequeat, et ejus causa fuerit retractata. Si tamen proximo illatum sit damnum, debet resarciri; nam subsequens retractatio culpæ per actum contritionis non facit, ut primitus libere ac peccaminose posita non fuerit causa efficax damni; neque ut damnum non sit ex ea secutum. Damnum enim non tam est considerandum tempore quo fit, quam tempore quo ponitur efficax ejus causa: unde sola contritio non sufficit ad illud avertendum, sed de facto impediendum est, efficacitatem causæ auferendo; vel resarciendum.

Diximus: *in qua minus mali appareat*; nam si agens elegerit id quod sibi majus malum videtur, peccat juxta excessum mali apprehensi; cum libere hunc excessum is eligit.

¹ Is. xxxviii. — ² Psalm. cxviii.

69. Conscientiam autem sui pœnitentis invincibiliter errantem judicare poterit confessarius: — 1. si res ignorata non sit circa prima principia moralia, vel circa conclusiones iis proxime connexas; hæc enim a natura ipsa in omnium cordibus insculpta sunt. Hinc si quis fateatur, se in anteacta vita inhonesta perpetrasse, sed illa non habuisse uti peccata, ne facile ei credas; — 2. si non sit circa obligationes proprii status: alioquin esset ignorantia culpabilis in causa. Hinc docet S. Thomas non excusari iudicem qui in sententia ferenda errat, propterea quod leges ignorat, quas didicisse tenebatur ratione sui officii¹; — 3. si pœnitens satis diligens sit et accuratus in iis adimplendis, quæ ab aliis hominibus ejusdem conditionis peragi solent; vel si advertens, se per ignorantiam violasse præceptum, doleat atque tristetur: per hæc enim recte præsumitur illius bona fides. Quæ si desint, merito judicabitur pœnitens errare vincibiliter.

70. Q. 5. *Quid est conscientia perplexa?*

R. Conscientia perplexa dicitur ea, *qua quis putat se peccare tam si hanc, quam si illam contradictionis partem elegerit*. Talis conscientia esset v. g. in illo, qui assistens infirmo, putat se peccaturum esse tam si infirmum deserat, ut Missæ intersit, quam si ex adverso Missam omittat, ut in cura infirmi domi moretur. — Qui laborat conscientia perplexa, si potest actionem suam sine gravi suo damno suspendere, tenetur, illam suspendere quousque peritos consulerit; nam quisque vitare debet illud, quo putat Deum offendi. Si vero actionem suam suspendere non potest ut ordinarie evenit, tunc tenetur minus malum eligere; alioquin peccat in excessu, quia in eo liber est.

Quid (inquies) si laborans conscientia perplexa nesciat discernere quodnam sit minus malum? In hoc casu quamlibet partem eligat non peccat; quia est quidem liber physice ratione actus, liber tamen non est moraliter ratione peccati: neque sane peccatum esse potest *in eo, quod nullo modo caveri potest*².

¹ Opusc., *De Consc.*, q. 17, a. 5.

² S. Augustinus, l. III, *de Lib. Arbitr.*, c. xviii, n. 50. — Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 10.

Art. II. — De conscientia scrupulosa et laxa.

71. Q. 1. Quid scrupulus, ac conscientia scrupulosa?

R. A. S. Antonino scrupulus definitur: *Vacillatio quædam consurgens cum formidine ex aliquibus conjecturis debilibus et incertis*. Conscientia ergo scrupulosa ea erit, *quæ levibus fundamentis innixa formidat*; seu potius *judicat talem actionem esse peccatum cum tamen non sit; vel esse peccatum grave, cum tantum sit leve*. Ex his patet quis sit homo vere scrupulosus; errant enim toto cælo qui scrupulosum vocant christianum illum, qui salutis suæ sollicitus et filiali in Deum suum amore perductus, scrutatur *omnia opera sua*¹, ne forte in aliquo Deum ipsum offendat: iste non scrupulosus, sed timoratus appellandus est² (M).

Cum plurima mala scrupuli causant: nempe animi pacem extinguunt; mentem excruciant; hominem ineptum faciunt ad pietatis officia; sensum Divinæ bonitatis imminuunt; nonnunquam gravibus vulneribus animam sauciant, quando videlicet tot anxietatibus victus scrupulosus efformat conscientiam gravis peccati, et operatur; in graves etiam corporis morbos, in amentiam, aut in desperationem aliquando scrupulosum adducunt³. Huc faciunt hi versus:

¹ Job. ix. Scrupulus dicitur est a parvis lapillis, latine *scrupis*, qui viatorum quandoque se pedibus ingerunt et fastidium generant valde molestum.

² « Conscientia tenera ac timorata cum scrupulis confundi non debet, prout hominibus profanis usitatum est, qui eos magna conscientie religione duci, et ab ipsis etiam, ut ita dicam, peccatillis abhorreere conspiciunt, mox ut scrupulosos rident. » Ita *Ambrosius Staps*, § 78. Et § 196 increpat profanum vulgus, quod hominem pium rideat, ideo quia aliqua scrupulositate laborat: « Etiam si tenerrimus flos iste hinc inde spinis scrupulorum sepiatur, scrupuli equidem materiam commiserationis præbent, sed flos ipse admirationem meretur. » — *Liguori, Op. Mor.*, l. I, n. 11 et seqq. — *Ferraris, Bibliotheca canonica*, etc., vº Scrupulus.

³ Scrupulositas in Confessario valde noxia est; quod enim quis sit scrupulosus cum se ipso, *infirmas* est; quod sit cum aliis scrupulosus, *contagio* est; cum id esse non possit sine ministerii irrisione, ac desperatione penitentium. Caveat ergo toto cælo Confessarius a scrupulis, si velit utiliter muneris sui partes exercere: unde *si* illi proveniant ex ignorantia, studiis vacet; *si* ex nimia subtilitate, ne plus sapiat quam necesse est, sciens se non mathematicum agere, sed moralistam; *si* vero ex quadam, ut

*Pace caret, mentem excruciat, fit ineptus et æger,
Æterno exosus, peccans, spe nudus et amens.*

72. Q. 2. Quænam sunt signa et characteres conscientie scrupulosæ?

R. Characteres et signa scrupulosi hæc præcipua sunt: — 1. si quis erronee putet se peccare in eo, in quo pii homines nullum omnino peccatum inveniunt; — 2. si confessario vel alteri viro pio et docto asserenti nullum ibi esse peccatum, aut non credat, aut ita credat, ut magno semper concutiatur timore eos, aliosque sine fine interrogans; — 3. si excutiendæ conscientie non faciat finem, et minutissima explicet, et confessiones diligenter actas ex toto vel ex parte repetat; — 4. si preces suas maxima cum animi anxietate et semper trepidans de peccato recitet, easque continuo de novo ordiatur; — 5. si signis ridiculis, gestibus, aliisque similibus utatur ad tentationes pellendas: v. g. oculos subito claudere, contrahere supercilia, annuere vel renuere capite, secum mussitare: *nolo; recede, diabole*. Hinc versus:

*Errat, non credit, timet, excutit, anxius orat;
Ridiculis gestit signis, simillimus illi est,
Lambere qui turpes prohibet sua prandia muscas.*

73. Q. 3. Quibus mediis uti debet scrupulosus ad scrupulos pellendos?

R. Præcipua media ad scrupulos pellendos

Sunt Deus et Sancti, scrupulis sua pharmaca, Rector.

1. Nempe instanter ac confidenter se Deo commendare, *qui consolatur nos in omni tribulatione nostra*¹; — 2. protectorem invocare aliquem Sanctum, qui in vita scrupulis fuerit agitatus, ut fuit inter cæteros S. Ignatius primis suæ conversionis annis; *similitudo* enim *miseriæ* homines magis movet²; — 3. scrupulorum causas destruere, ut illorum

ita dicam, pervicacia, qua vult ut omnes idipsum sentiant quod ipse, sciat unumquemque suum donum habere, et alium quidem *sic*, alium vero *sic*, et ideo quærat quod justum est, non quod suum est. Ita liber a S. Alphonso, ac Benedicto XIV laudatus, *Istruzione per i novelli Confessori, Opera di un Missionario divisa in due parti*.

¹ II Cor. I. — ² Augustinus, *Serm.* 9 ex 40 noviss.

pravus effectus cesset. Superbus ergo suæ prudentiæ non ininitatur; pertinax frangat suum iudicium; rudis instruatur; otiosus operetur, timidus Dei bonitatem meditetur, melancholicus solatium capiat, corpore infirmus curetur (aliquando enim ex sanguinis incensione malum procedit), etc.; — 4. proprii directoris iudicio se totum committere; nam scriptum est: *Vir obediens loquetur victoriam*¹. Imo hoc unicum dici potest scrupulorum remedium, quod summopere commendant S. Bernardus, S. Antoninus, S. Franciscus Salesius, S. Philippus Neri, S. Theresia, beatus Dionysius Carthusianus, Ven. Pater Avila, S. Alphonsus noster, alique sine numero. Sane cum scrupulorum ratio plane impotens sit, aliud non restat, nisi ut illi per rationem alienam gubernentur. In hoc nullum temperamentum admittatur.

74. Q. 4. *Quid conscientia laxa, quæ causæ, effectus et remedia?*

R. ad 1: Conscientia laxa est, qua quis ex motivis levissimis iudicat esse licitum quod est illicitum, vel esse malum leve quod est grave: qui huic conscientiæ indulget utique peccat, cum ea sit facile superabilis. Huc revocatur tum conscientia *laxa simpliciter*, quæ libertatem plus justo extendit; tum conscientia *pharisaica*, quæ magna parvi et parva magni facit (dicta a conscientia Phariseorum culicem scrupulose excolantium, sed camelum deglutientium²); tum conscientia *cauteriata*, quæ ex diuturno peccandi habitu peccata etiam gravissima nihili pendit, iudicando bonum malum, et malum bonum sine ullo remorsu³.

75. R. ad 2: Conscientiæ laxæ causæ sunt: *vita mollis*, quæ enervat; *neglectus orationis*, qui nos omnino dejicit; *nimia temporalium sollicitudo*, quæ nos terrenos facit; *peccandi consuetudo*, quæ tollit peccati horrorem; *familiaritas*

¹ Prov. xxiv. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 2. 12.

² Matth. xxiii.

³ I Tim. iv. Cauterium est a græco *caio*, *ardere*; conscientia ideo *cauteriata* dicitur, quia omnem peccati sensum amisit, sicut caro ferro candenti inusta, quæ insensibilis effecta est: et tunc iniquitas sicut aqua bibitur.

cum vitiosis, quibus assuescimus; *luxuria*, quæ impedit, quominus christianus ad spiritualia tendat. Hinc versus:

*Mollities, missæque preces, nimis anxia mundi
Cura, frequens lapsus, sociique, cupidinis arcus.*

76. R. ad 3: Effectus laxitatis sunt: *cæca animi tranquillitas* post peccatum; *insensibilitas* ad pia monita; *irrisio* piarum exercitationum; *impœnitens cor thesaurizans sibi iram in die iræ*¹. Hæc in laxitatis amatore videre est. Hinc versus:

Cæcutiens, durum, pia spernens, neque dolens cor.

77. R. ad 4: Præcipua sunt laxitatis remedia: — 1. dierum aliquot secessus, dicente Domino: *Ducam eam in solitudinem, et loquar ad cor ejus*²; — 2. frequens oratio cum novissimorum meditatione juxta illud: *Memorare novissima tua, et in æternum non peccabis*³; — 3. quotidiana conscientiæ discussio secundum illud: *Redite prævaricatores ad cor*⁴; — 4. optimorum librorum lectio; nam in lectione nos alloquitur Deus, sicuti nos in oratione alloquimur Deum; — 5. promptum confugium post peccatum ad Pœnitentiæ Sacramentum, ne animæ vulnus inerudescat; — 6. malorum fuga et conversatio cum bonis; nam *qui cum sapientibus graditur, sapiens erit; amicus stultorum similis efficitur*⁵. Hinc illud:

*Secessus, prex, examen, pia lectio, crebra
Sit confessio, sit fuga, sint hæc pharmaca laxo.*

Art. III. — De conscientia certa et dubia.

78. Q. 1. *Quid est conscientia certa?*

R. Conscientia certa ea est, qua quis prudenter et absque rationabili errandi formidine iudicat aliquid in particulari

¹ Rom. iii.

² Os. ii. — V. Liguori, epist. *Sull'utilità degli esercizi in solitudine; it. Meditazioni per otto giorni.* — Bellecius, *Exercitia S. Ignatii.* — Cattaneo, Maffei, Petitier, Diertins, etc., *Exercitia.* — Stapf, § 571 et seqq. *De exercitiis spiritualibus.*

³ Eccl. vii. — ⁴ Is. xlvi.

⁵ Prov. xiii.

esse bonum vel malum, licitum vel illicitum. Seu exactius : *Est prudens ac firmum iudicium congruentiæ vel disconvenientiæ cum morum regulis de actu, quem ponere hic et nunc, vel prætermittere meditatur.* Ex quo patet discrimen inter conscientiam *veram* et *certam*; veritas enim respicit objectum, ita ut tale in se revera sit, quale iudicatum fuerit. Certitudo autem moralis respicit subjectum, quatenus quis prudenter iudicat rem illam ita esse, licet forsitan in se talis non sit¹.

79. Duplex vero distinguitur certitudo moralis : directa et reflexa. *Directa* oritur ex principiis propriis et intrinsicis rem ipsam efficientibus. Sic v. g. iudex hac certitudine innititur, quando condemnat reum, eo quod processus causæ subministret certissima criminis argumenta. *Reflexa* et contrario petitur a principiis generalibus rem ipsam efficientibus tantum extrinsece, ex quibus tamen recte arguitur licitum esse in praxi illud, quod in se et directe non potest demonstrari licitum. Sic iudex ex rationibus intrinsicis causam immediate efficientibus dubius est, an Titius sit absolvendus, an vero condemnandus; sed ex illo principio reflexo atque generali : *In dubio favendum est reo*, sine hæsitatione concludit Titium esse absolvendum².

80. *Sed (dices) principium reflexum non potest facere plusquam principium directum; atqui in hypothesi principium directum non parit certitudinem moralem; ergo neque reflexum.*

Distinguo majorem : principium reflexum non potest facere plusquam principium directum, si sermo sit de veritate opinionis, *concedo*; si sermo sit de ejusdem usu, *nego*. Oportet nempe attente distinguere veritatem opinionis ab usu ejusdem; aliud enim est quærere, utrum hæc opinio vera sit objective, an non : et aliud est quærere, utrum liceat hac opinione uti in praxi, licet sit dubia. Jam vero quando disputatur de ipsa opinionis veritate, certe apparet, non posse majore

¹ Hinc est, quod conscientia potest esse certa, quin tamen sit vera, uti est conscientia invincibiliter errans : certa videlicet *subjective*; non tamen vera *objective*.

² Ista principia dicuntur *reflexa*, eo quod a proprio, immediato et directo eorum objecto ad aliud per ratiocinationem quasi *flectantur*, ut per ea possit recte defini pro praxi proposita controversia. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, nn. 55 et 69.

rem effectum producere principium reflexum, quam principium directum. Sed res ita non est, quando disputatur de opinionis ejusdem usu; tunc enim potest contingere, ut principium directum opinionem relinquat in statu dubii quoad veritatem objectivam, id est in se; et principium reflexum eam constituat in statu certitudinis quoad honestatem subjectivam, id est in subjecto agente. Uti patet in milite, qui speculative dubius est de justitia belli quod gerit; sed practice concludit sibi fas esse nihilominus pugnare in bello ipso, innixus videlicet illo principio utique reflexo : *In dubio possidet præceptum superioris; ideo illi obediendum est.*

Sed (inquires) ex hoc sequeretur absurdum, quod nempe de eodem objecto haberi posset dubium simul et certitudo. — Nego sequentiam; dubium enim et certitudo in hoc casu non sunt de eodem objecto. Videlicet dubium respicit *veritatem* opinionis in se, certitudo respicit *honestatem* actionis in illo, qui tali utitur opinione. Sic nonne posset miles esse dubius, an bellum sit injustum, et simul esse certus moraliter, quod licitum sibi sit illud inire ex principio reflexo jam declarato, quod constituit certitudinem honestatis moralis?

81. Q. 2. *Quid est conscientia dubia, et quotuplex dubium?*

R. *Conscientia dubia est suspensio iudicii circa bonitatem vel malitiam alicujus actus in particulari.* Id nempe evenit, quando conscientia assensum suum suspendit pro utraque parte dubii, et remanet anceps et hæsitans circa actionis suæ moralitatem. Cum porro conscientia sit iudicium rationis practicum, et hic non habeatur nisi iudicii suspensio, patet, conscientiam dubiam non esse conscientiam veri nominis, sed improprie tantum et usu Scholarum acceptam¹.

82. Dubium dividitur :

1. In positivum et negativum. — *Positivum* est quando pro utraque parte stant rationes æquales, aut ferme æquales. — *Negativum* est cum ex neutra parte suppetunt rationes, vel non suppetunt nisi admodum leves. Sicut statera stat in suspensio sive in æquilibrio tam si nulla, quam si æqualia in utraque lance pondera ponantur² : a pari homo dubius hæret

¹ Unde aliis sic placet conscientiam dubiam definire, ut sit : *Status animi, qui sibi conscius est, se non habere sufficientes rationes, ut certo iudice sibi persuadeat, se cognoscere moralitatem specialis actus, de quo quæritur.* At non recedendum a communi usu.

² Hæc similitudo est S. Basilii, *Ep. cccv (edit. Maur.) ad Neocæsarenses.*

in sua inquisitione, tam si nullas habeat hinc inde rationes, quam si habeat æquales pro duplici contraria opinione.

2. In dubium juris, et dubium facti. — *Dubium juris* est quando dubitatur vel de lege, vel de ejus obligatione, vel de legitima legislatoris potestate : v. g. an jejunium tali die revera in lege præceptum sit? an lex jejunii in tali casu obliget, necne? an legislator possit in tali casu jejunium præscribere? — *Dubium facti* est quando dubitatur circa aliquod factum, v. g. an medicina quam sumpturus sum, sit salutaris an venefica; an qui latet in sylva, sit homo an fera?

3. Ipsum dubium juris dividitur in speculativum et in practicum — *Speculativum* est quando dubitatur de bonitate vel malitia actionis in se, abstrahendo a præsentibus circumstantiis : v. g. an pingere die festo sit opus servile, necne? an tale bellum sit justum, an vero injustum? — *Practicum* est quando dubitatur, an actio singularis cum circumstantiis suis et in ordine ad fidem agentis sit licita, an illicita? v. g. an liceat mihi in his circumstantiis constituto facere opus servile die festo? an liceat mihi servo hac in re domino meo præcipienti obtemperare? Quare inter utrumque dubium intercedit discrimen quod intercedit sane latissimum inter verum et licitum? Dubium nempe *speculativum* licet in obliquo et secundario seu consequenter respiciat etiam licitum; in recto tamen et principaliter respicit verum. Dubium vero *practicum* respicit directe, immediate et primario ipsum licitum¹.

Pro duplici hac dubii specie etiam ipsa conscientia dubia potest, imo debet cum S. Alphonso dupliciter dividi, nempe in conscientiam *dubiam speculative*, et in conscientiam *dubiam practice*.

83. Q. 3. *Utrum, stante dubio speculativo, possit haberi moralis certitudo de honestate actionis?*

R. Affirmative : stante dubio speculativo, potest haberi

¹ Oportet ut tyrones nostri bene penitusque percipiant prædictam differentiam inter dubium speculativum et dubium practicum, si multos velint in questionibus de conscientia dubia errores præcavere. Audiant taque auctorem libri cui titulus : *Dottrine di S. Alfonso difese*, ecc., p. 58, ed. zione terza.

moralis certitudo de honestate actionis. Dubium enim speculativum non excludit practicam hanc moralem certitudinem; nam aliæ sunt rationes, quibus judicamus *de rei veritate*, sive de dubietate alicujus opinionis, v. g. an bellum quod geritur, sit justum necne? Et aliæ sunt rationes quibus judicamus *de honestate actionis*, v. g. an in bello prædicto liceat subditis, sic imperante Principe, præliari?

Res clarius patebit exemplo judicis, qui ex rationibus intrinsicis et directis dubius est, num Titius v. g. sit reus, an non? attamen ex illo principio reflexo ac generali, nempe *in dubio favendum esse reo*, Titium absolvit. Judex videlicet laborat quidem dubio speculativo, quia spectatis rationibus intrinsicis, dubius hæret, an reus sit absolvendus necne; sed tali dubio non obstante, efformat sibi conscientiam moraliter certam de honestate suæ actionis in reo absolvendo, illud amplexus principium : *In dubio favendum est reo*. Ex his patet quomodo actio, cujus honestas speculative et absolute dubia est, possit in praxi et relate ad operantem evadere moraliter certa, et practice tuta.

84. Q. 4. *Stante dubio practico de honestate actionis, licetne agere?*

R. Stante dubio practico de honestate actionis, nefas est agere, sed prius dubium deponi debet; nam *omne quod non est ex fide, peccatum est*¹, sive quod non est ex intima persuasione, quod sit licitum, peccatum est. Atqui illud, quod fit in dubio practico de honestate actionis, nequit conjungi cum intima persuasione, quod sit licitum. Accedit, quod ille qui se exponit periculo peccandi, jam peccat, dicente Scriptura : *Qui amat periculum, in illo peribit*²; atqui agens in dubio practico de honestate actionis se exponit periculo peccandi; ergo jam peccat. — Peccat autem peccato ejusdem speciei, cujus est peccatum de quo dubitatur. Hinc qui dubitat actionem suam esse furtum, furto peccat, et quidem graviter, si dubium sit de re gravi; cum talis se committat illius discrimini.

¹ Rom. xiv. — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 22.

² Eccli. iii. — Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 23.

85. *Sed quid (dices) si quis apprehendat quidem id quod agit esse peccatum, sed non advertat mortale sit, an veniale?* — Alii cum Azorio hunc semper damnant de mortali, quia quantum in se est, ejus periculo se exponit. Alii cum Vasquez censent peccare graviter vel leviter prout res in se est gravis vel levis; quia illam eligendo, ejus quoque consecraria eligit. Verum satis probabiliter Valentia, et Navarrus cum aliis plurimis tenent, quod si homo iste sit timorata conscientia, qui neque in confuso advertat ad periculum graviter peccandi, neque ad obligationem rem examinandi, nec objectum sit ex se mortale, non peccat nisi venialiter; ex his enim merito infertur non apprehendi peccatum uti mortale. Mortale tamen erit, si secus esset; quia, uti ait S. Antoninus ex S. Thoma, *periculo se exponit mortalis qui operatur in eo dubio*¹.

86. *Quomodo (addes) practice dubitans de honestate suae actionis se gerere debet, ut conscientiam practice certam sibi valeat efformare?*

R. Si dubium est inane, illud despiciendo deponat; nulla enim obligatio inducitur sine rationabili fundamento. Si e contrario dubium grave est, tunc si dubitans sit rudis, consulat confessarium, vel alium prudentem; consilium enim petere est de ordinaria Dei providentia. Si vero litteris exultus sit, rem examinet ad dubium vincendum: quod si periret, illud deponat inquirendo principium aliquod reflexum de honestate actionis, et juxta illud operetur.

Tamen si non valeat hic et nunc illud sibi efformare iudicium, neque habeat a quibus consilium petat, et velit agere, eam debet partem eligere, quae ab omni periculo peccati removet, alioquin peccaret in eo, quod se committeret discrimini². Quod si neutra pars a peccato removeat, tunc

¹ H p., t. III, c. x.

² Haec resolutio pra oculis semper habenda est in omnibus materiis dubiis, de quibus erit in totius Operis nostri decursu. Et mirum sane, quod nonnulli nos imprudentiae accusent, quasi mens nostra sit, omne dubium illico contemnendum esse, et nullo praemisso examine, ac quasi oclusis oculis, nos tunc tuto posse, quod favet libertati, sequi. Hoc quidem imprudentissimum esset: at quis unquam docuit tale? Nos semper loquimur de

dubitans ab actione abstinere debet, ut patet. At si non possit se abstinere, quia nempe est inter duo contraria praeccepta constitutus, eligat quod minus malum ipsi videatur: et si utrumque praecceptum aequae appareat grave, eligat quod vult; sic enim agendo non peccat, cum non detur peccandi necessitas.

87. Q. 5. *Quaenam sunt principia, quibus innixa conscientia evadere potest practice certa de actionis suae honestate aut malitia?*

R. Principium primum et caeterorum principalissimum, cui innixa conscientia evadere potest practice certa de actione, est quod *lex dubia non potest inducere obligationem certam*. Ad rem ait Benedictus XIV: *Il ne faut pas imposer un lien certain lorsqu'il n'y a pas de loi claire qui l'impose*¹. Ex hoc enascitur aliud principium, quod nempe in dubio melior est conditio possidentis. Hinc in dubio morali videndum est, utrum possideat lex, an libertas hominis? Nos dicimus aliquando possidere legem, aliquando libertatem: et sic quando possidet lex, semper pro ea standum erit; quando possidet libertas, stari poterit etiam pro libertate, maxime si charitas et prudentia suggesserit. Ita ut qui hoc in casu adhuc voluerit legem implere, laudandus; si vero egerit contra, non sit damnandus uti reus peccati.

Porro ad dignoscendum pro qua parte in dubio morali stet possessio, videndum erit pro qua stet praesumptio².

dubio, quod tale permanet, etiam post adhibitam pro rei gravitate diligentiam ad illud resolvendum tum illud intimius rimando, tum utriusque partis argumenta sedulo pensitando vel doctos pro temporis opportunitate consulendo. En casus, quo quis valet aliquo principio reflexo practicam sibi conscientiam efformare de honestate suae actionis, dubium vincendo. Quod quidem una vice pro omnibus dictum esse volumus.

¹ *Notificatione* LXXX, alias XIII. — Vide etiam dicenda de *Legibus*, ubi de *Obligatione*.

² Praesumptio est suppositio, quae fit, vel fieri debet, suadente causa; seu est iudicium de aliquo particulari ignoto per aliud generale notum, ac ordinarie contingens: ideo praesumptio dicitur nasci *ex communiter contingentibus*. Hoc ipsa natura dicitur: sic cum homo sit natura sua bonus, ideo omnis homo in dubio bonus praesumitur; ac tunc tantum uti malus habetur, quando id clare dignoscitur: quo in casu cessat suppositum, et praesumptio.

Præsumptio autem stat semper pro ea parte, quæ non tenetur per se ipsam factum probare, sed onus probandi transfertur in partem alteram; *factum* nempe *non præsumitur nisi probetur*: quod est tertium principium nobis traditum ab ipsa lege de probationibus: idcirco in dubio factum nunquam præsumitur, sed semper probandum est. Quod si factum ipsum sit certum, v. g. si matrimonium certe initum sit, et solum dubitetur, utrum rite initum fuerit an non, tunc aliud recurrit principium, quod quarto loco adsignari potest hisce verbis contentum: *In dubio omne factum præsumitur recte factum, sive præsumitur factum quod de jure faciendum erat, videlicet tunc standum est pro valore actus (N).*

Art. IV. — De conscientia probabili et improbabili¹.

88. Q. 1. Quid est probabilitas, et quotuplex?

R. cum Antoine: *Probabilitas est motivum grave, sed absolute fallibile, reddens opinionem verisimilem²*; opinio enim in genere est apprehensio unius e duobus contradictoriis cum formidine alterius: ideo probabilitas aliquid opinioni superaddit, nempe motivum solidum, etsi adhuc cum formidine de opposito. — Quadruplex autem est probabilitas; alia intrinseca et alia extrinseca, alia facti et alia juris. *Intrinseca* est quæ innititur rationum momentis desumptis ab ipsa natura rerum, de quibus agitur. *Extrinseca* est quæ, prætermissis rationibus intrinsecis, tota fundatur in auctoritate Doctorum. *Probabilitas facti* est quæ versatur circa rei veritatem sive substantiam; uti cum quæritur, an Baptismus collatus cum lixivio sit validus, an nullus? *Prodicatur verum*: inde natum est axioma: *Præsumptio cedit veritati.* — V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 24.

¹ *Probabile* juxta vim nominis est id, quod probari potest. Olim sumebatur pro eo, quod erat unice certum: hoc sensu Nazianzenus doctrinam de necessitate Fidei in J. C. probabilem dixit (*Orat.* 22). In sacra *Scriptura* probabile sumitur pro eo, quod est ad probationem dignum juxta illud II, Tim. II: *Sollicite cura te ipsum probabilem exhibere Deo*. Nunc Theologorum usu *probabile* dicitur quod absolute certum non est, gravibus tamen innititur fundamentis. — V. Bergier, *Dictionnaire*, v^o Probable.

² V. Liguori, *Op. Mor.*, l. I, n. 40; et *Hom. Apost.*, tract. I, n. 21.

probabilitas demum *juris* est quæ versatur circa honestatem actionis, v. g. an liceat Baptismus ministrare cum lixivio? (O).

89. Q. 2. Quid est opinio probabilis, et conscientia probabilis?

R. *Opinio probabilis* in genere morum est *ille actus intellectus nostri, quo gravi quidem, sed fallibili fundamento innixi, et cum formidine oppositi, judicamus aliquid esse in se licitum vel illicitum*. Conscientia vero probabilis est *illa per quam aliquis innixus opinione probabili format sibi dictamen practicum suæ rationis ex certis principiis reflexis sive concomitantibus, ad licite operandum*.

Duplici modo considerari potest quælibet opinio probabilis, vel in se et in sua probabilitate propria, vel respective et comparate ad opinionem aliam. *Opinio probabilis* (ait Staidel in *notis ad Theologiam Moralem Antoine*) considerari potest *vel solitarie, et extra concursum alterius probabilis oppositæ, vel conjunctive, et in concursu alterius¹*.

§ I. — De Opinione probabili considerata in se ipsa et in sua probabilitate propria.

90. Q. 1. An usus opinionis probabilis in se, et in sua probabilitate propria consideratæ sit licitus?

R. Certum est nunquam licere in re morali opinionis illius usum, quam in Scholis appellant leviter et tenuiter probabilem, quæ nempe innititur quidem aliquo fundamento, sed non tam forti, ut possit ad se pertrahere assensum viri prudentis; in his enim *parum pro nihilo reputatur*. Accedit, quod Innocentius XI damnavit hanc sub n. 3 propositionem: *Generatim dum probabilitate sive intrinseca sive extrinseca quantumvis tenui, modo a probabilitatis finibus non exeat, confisi aliquid agimus, semper prudenter agimus*. Quare tota quæstio reducitur ad usum opinionis, quæ vere, solide et satis graviter probabilis sit.

Non defuerunt Doctores (*rigoristæ* ideo dicti) qui tradiderunt esse prorsus illicitum in moralibus usum opinionis

¹ *Tract. de Consc.*, c. IV.